

IV.4.1. ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI FEJEZETE

KOCSÉR

TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

KUSTÁR ROZÁLIA

régész – muzeológus

régészeti örökségvédelmi és muzeológiai szakértő

2019. március

TARTALOM

I. Bevezető

II. Kocsér közigazgatási területének régészeti kutatása

II. 1. Egykori természeti környezet

II. 2. Régészeti lelőhelyek Kocsér területén (kutatástörténet, nyilvántartás)

II.3. Régészeti érdekű területek Kocsér közigazgatási határában

II. 4. Régészeti lelőhelyek Kocsér területén - Történeti áttekintés

III. A településrendezési tervben előírányzott változtatások régészeti vonatkozásai és örökségvédelmi javaslatlattel

IV. Kocsér közigazgatási határában lévő régészeti lelőhelyek megóvása - összefoglalás

V. Irodalmi hivatkozások

VI. Nyilatkozat

MELLÉKLETEK

1. Ismert régészeti lelőhelyek Kocsér bel- és külterületén

2. Régészeti lelőhelyek Kocsér bel- és külterületén - térképdokumentáció

3. Régészeti lelőhelyek Kocsér bel- és külterületén - fotódokumentáció

4. Archiv térképek

I. BEVEZETŐ

A régészeti lelőhelyek és a műemlékek kulturális, történeti környezetünk részei, ezért a terület-, település- és tájfejlesztéssel valamint a terület- és településrendezéssel kapcsolatos beruházások tervezését a kulturális örökség védelmével összhangban kell végezni. A településfejlesztési koncepció, a településrendezési tervek és a helyi építési szabályzat elkészítésénél, ill. módosításánál a *kulturális örökség védelméről* szóló, többször módosított **2001. évi LXIV. törvény** (a továbbiakban: Kötv.) előírásait kell figyelembe venni, amelynek hatálya a műemlékekre és a régészeti emlékekre egyaránt kiterjed.

A 2001. évi LXIV. törvényhez kapcsolódóan 2018. május 10-én lépett hatályba a **Kormány 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelete a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról** (Magyar Közlöny• 2018. évi 52. szám). A rendelet hatálya az 1. § alapján kiterjed

a) a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvényben (a továbbiakban: Kötv.) meghatározott, a régészeti örökség, a műemléki érték és a kulturális javak védelmével kapcsolatos feladatok tekintetében hatáskörrel rendelkező hatóságokra és feladatkörrel rendelkező intézményekre, szervezetekre és szervekre, valamint azok eljárásaira,

b) a kulturális örökség védelmével kapcsolatos nyilvántartásra vonatkozó szabályokra,

c) a nyilvántartott régészeti lelőhely és a nyilvántartott műemléki érték védetté nyilvánításának szabályaira,

d) a régészeti örökség felderítésének és kutatásának követelményeire, a régészeti feltárás és a nagyberuházásokkal kapcsolatos régészeti feladatellátás szabályaira, a régészeti lelőhely és a lelet megtalálójának anyagi elismerésének szabályaira,

e) a műemléki érték felderítésével és a védett műemléki érték kutatásával, továbbá védelmével kapcsolatos követelményekre és szabályokra, valamint

f) a kulturális javak védelmével kapcsolatos szabályokra

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 3. § rendelkezik arról, hogy a Kormány a kulturális örökség védelmével kapcsolatos hatósági feladatok ellátására örökségvédelmi feladatkörében

a) örökségvédelmi hatóságként az illetékes járási hivatalt

b) a járási hivatalok örökségvédelmi hatósági feladatellátásának törvényességi, szakszerűségi ellenőrzésére és az e rendeletben meghatározott hatósági feladatokra örökségvédelmi hatóságként, valamint a hatóságnak az általános közigazgatási rendtartásról

szóló 2016. évi CL. törvény szerinti felügyeleti szerveként országos illetékességgel Budapest Főváros Kormányhivatalát;

c) a Kötv. 71. § (1) bekezdésében foglalt nyilvántartásokat vezető hatóságként országos illetékességi területtel a minisztert (a továbbiakban: nyilvántartást vezető hatóság);

d) a Kötv.-ben és az e rendeletben meghatározott feladatok tekintetében a kulturális javak hatóságaként országos illetékességi területtel a minisztert (a továbbiakban: kulturális javak hatósága) jelöli ki /3. § (1)/;

a Kötv. szerinti, jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. /3. § (3)/.

*

A Kormány 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 83. § értelmében az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze elkészítése során az alábbiak az irányadók:

(1) Az örökségvédelmi hatástanulmányt

a) a Kötv. 85/A. §-ában meghatározott esetekben a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz megalapozó vizsgálata keretében, települési örökségvédelmi hatástanulmányként (a továbbiakban: települési örökségvédelmi hatástanulmány) a 14. melléklet szerinti tartalommal a (2) bekezdés a)–c) pontja alapján,

b) a 87. § (4) bekezdésében meghatározott esetekben az engedély iránti kérelmet benyújtónak döntéselőkészítő örökségvédelmi hatástanulmányként a 15. melléklet szerinti tartalommal a (2) bekezdés d) pontja alapján kell elkészíttetni.

(3) Az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze a 14. és 15. mellékletben meghatározott tartalmi elemek közül a régészeti örökség tárgykörével foglalkozó tartalmi elemek összessége.

A 84. § értelmében (1) A települési örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséről a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz és a településképi rendelet készíttetője köteles gondoskodni.

(2) Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésére jogosult

a) az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze vonatkozásában a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő,

A korábbi szabályozáshoz képest eltérést jelent, hogy a b) a helyi építési szabályzat kidolgozása során a gyűjtőterületén érintett régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum, amely az újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület terepbejárását térítésmentesen, 60 feltárássra alkalmas nap alatt végzi el.

*

Az elkészült hatástanulmányt az alapidokumentáció készíttetője köteles benyújtani az azt elrendelő hatósághoz (Pest Megyei Kormányhivatal Érdi Járási Hivatal Hatósági Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály 1052 Budapest, Városház u. 7., tel. (1) 485-6969, e-mail: jarasihivatal.erd@pest.gov.hu).

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 87. § (1) értelmében a szakhatóságként eljáró vagy örökségvédelmi szakkérdést vizsgáló hatóság a nyilvántartott régészeti lelőhelyet, a régészeti védőövezetet, a nyilvántartott műemléki értéket, a műemléket, a műemléki környezetet, a műemléki jelentőségű területet, a történeti tájat és világörökségi helyszínt vagy világörökségi területet érintő ügyben a 88. és 89. §-ban meghatározott szempontok alapján vizsgálja, hogy a tervezett tevékenység megfelel-e a Kötv.-ben és a rendeletben meghatározott követelményeknek. (2) A hatóság szakhatóságként vagy szakkérdés vizsgálata során a nyilvántartott régészeti lelőhelyet, a régészeti védőövezetet, a nyilvántartott műemléki értéket, a műemléket, a műemléki környezetet, a műemléki jelentőségű területet, a történeti tájat és világörökségi helyszínt vagy világörökségi területet érintő ügyben az ügyfélnek az eljárás megindítása előtt benyújtott kérelmére kiadott előzetes szakhatósági állásfoglalása a kibocsátásától számított hat hónapig használható fel.

*

Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, ill. lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére. Ha bármilyen tevékenység során váratlan régészeti emlék, illetőleg lelet kerül elő, a felfedező (kivitelező, beruházó) köteles a tevékenységet azonnal abbahagyni, és értesíteni a Pest Megyei Kormányhivatal Érdi Járási Hivatal Hatósági Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztályát (1052 Budapest, Városház u. 7., tel. (1) 485-6969, e-mail: jarasihivatal.erd@pest.gov.hu), és a területileg illetékes múzeumot (Jelen esetben: Ferenczy Múzeumi Centrum (2000, Szentendre, Fő tér 2-5.), email: info@muzeumicentrum.hu, telefon: +36 20 779 6657).

*

Jelen munkát a „szerzői jogról” szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, a régészeti lelőhelyekre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozatala vagy továbbadása csak a szerző engedélyével, a 17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet 7. §, valamint a 47/2001. (III. 27.) Korm. rend. szabályai szerint történhet.

II. KOCSÉR KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETÉNEK RÉGÉSZETI KUTATÁSA

Kocsér Pest megyében, a Nagykőrösi járásban fekszik. Tájföldrajzilag a Duna-Tisza közti síkvidéken a Gerje-Perje sík kistájhoz tartozik. Együtt találhatóak meg itt a nagy kiterjedésű szikes puszták és a láprétek, homoki legelők, jól megőrizve az alföldre jellemző, legeltetéssel hasznosított pusztai élőhelyek mozaikját. A nagy kiterjedésű gyepek, legelők és kaszálók sokáig meghatározói voltak a tájnak, bár természeti állapotuk a 21. századi emberi beavatkozások következtében (buckaelhúzások, elhordások, stb.) nagyban átalakult.

II. 1. EGYKORI TERMÉSZETI KÖRNYEZET

Kocsér természeti környezetéről szerencsére több olyan leírással rendelkezünk, mely egykor a mainál sokkal mozaikosabb tájat vetít elénk. Ilyen az 1801. évi Horváth Péter által készített leírás, melyben így jellemzi az akkor lakatlan pusztát: „*z) Kocsér, amely Nagykőrös mezőváros szomszédságában fekszik, Jászapáti mezőváros birtoka. Homokos földje van, legeltetésre azonban mégis igen alkalmas. Jó kaszálója is bőven van. A folyók és erdők azonban hiányzanak.*” (Horváth Péter 1801)

Palugyay 1854. évi leírása szerint: „*Kocsér pusztán 1830-ik év óta szinte vannak tanyaföldek, mellyeken gabonaneműek, de különösen káposzta termesztetik; nagyobb része azonban Kocsérnak közlegelő.*”

Ugyanilyen fontossággal bír az 1864-ban Pesty Frigyes helynévtára gyűjtései során adott leírás a pusztáról, mindkettő még a tagosítás és a településsé fejlődés (1863-tól) előtti állapotot tükrözi.

„1. Kocsér Jászapátihoz és így a Jászkerületnek alsójárázához tartozik. -

2. Kocsérnak ez egyetlen neve él most, ezen ismeretes országszerte.

3. E községnek más elnevezése hajdan nem volt.

4. A község legkorábbi említéséről nincs adat, hogy azonban az ide vonatkozó a kéznél lévő okmányoknál sokkal régebben állt, azt az alább nevezett topographiai nevek igazolják.

5. Népesített leginkább Jászapátiról, minthogy az Apáti birtokos is nagy részben, továbbá a szomszéd Nagy Kőrös város ugy körül fekvő falvak és pusztákról.

6. A név eredetéről nincs bizonyos adat.

Legyes gerincz. valószínűen a rajta legelő marhák legyessége miatt neveztetik így.

Köves gerincz. nevezete onnan ered, mert kevésbé felhajtva róla a földet,

darázskő találtatik alatta. -

Mézes, sziksós tó, nevezete azon oknál fogva, mert esős időben a sziksó összeszaladván és megsűrűdvén, mintegy máz színet kap a víz, különben nagy vidékre a legjobb és híresebb juh usztató tisztító tulajdonságánál fogva.

Lamos, vízfénék 40 holdnyi, nevezete bizonytalan.

Fűzfa lapos, valaha fűzfák tenyészték rajta, melyek itt ott a szomszédságban levő Körösi határban most is tenyésznek, a kocséri határból kiveszvé.

Bika usztató, nevezete legvalószínűbben a marhák usztatásától. -

Gát folyó, melyben nagy esőzések alkalmával víz folyik, más időben egészen kiszáradt meder; régenten malom is volt rajta.

Göbölly járás, nevezete a marhák legeltetése után keletkezett.

Csizmás, sziksó seprő hely, melynek haszonbérleti ára valaha egy pár csizma volt.

Agyagos, a benne található fehér agyagot mész helyett szokták használni a Kocsériak.

Nagy bogár tó, szikes tó nevezetük bizonytalan.

Kis bogár tó, szikes tó nevezetük bizonytalan.

Kopraló kút, az utobbi osztály alkalmával a barmok itatása végett ásatván, a szűk víz miatt nevezték így a pásztorok.

Sziktó, sziksó seprő hely.

Sziktó, sziksó seprő hely, mind kettő valószínűleg erről neveztetik. -"

Ez a környezet az ősidők óta alkalmas volt a megtelepedésre. Kocsér határában is számos - még feltáratlan - régészeti lelőhely található.

II. 2. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK KOCSÉR TERÜLETÉN (kutatástörténet, nyilvántartás)

Kocsér régészeti öröksége régóta foglalkoztatta a történetírókat:

Horváth Péter 1801-ben feljegyzi: „Egy ősi egyháznak a romjai még ma is láthatók. Innen nem messze van a mezőváros vendégfogadója. Ezen a pusztán nevezetes a Pálfihalmának nevezett dombocská, amely körül más, kisebb halmok láthatók annak jeléül, hogy egykor itt az ellenséggel ütközet volt, és a megölteknek holttesteiből emelték ezeket a halmokat.”

Palugyay 1854-ben részben átvette az előbbi a leírást, részben kiegészítette azt: „E pusztán is látszanak egy régi templomnak maradványai, szinte azt tanúsítók: miszerint a

hajdan létezhetett Kocsér helységet is a többi e környeken létezett helységekkel egyetemben a háborús idők pusztiták el. - A pusztának keleti táján létezik az úgynevezett Pálffy halma, s ezen halomtól vezetett hosszú árkolások, melyek felől a nép-rege azt örökíti: mintha azokba az itten 1670-ik év táján tartott véres ütközetben elhullottaknak tetemeik temetettek volna el. Nem lehetetlen: hogy Kocsér helysége is ugyan ekkor lön elpusztítva.”

Pesty Frigyes helynévtárában (1864) a helynevek kapcsán több halomhoz kapcsolnak történeti emléket, emberkéz alkotta emléket:

„7. Kocsér határában előforduló topographiai nevek:

Pálffy halom: bizonytalan melyik Pálffy vezér itt ütötte fel táborát, s állítólag Itt is fekszik temetve: a táborozás valóságát a még meglevő árkok mutatják nagy területre ásva, - de hogy nem csak táborozások, sőt nehéz csaták voltak mutatják a

Testhalmok. számszerint 14, Horváth Bertalan jelenlegi birtokán, honnan már számos ember csontok ásattak ki köztudomás szerint. -

Kis halom, ugyan a tárgyra vonatkozástik.

Gál halom, állítólag elesett kunok temető helye.

Pusztá templom, nevezetes érdekességű rom, azon története van, hogy a templomot a magyarok gyújtották fel, miután a törököt kiverő németek őket mód felett sarczolták, egyébkint a Váczi főtiszt. Káptalan, melynek alatta állt, e nevezetességről bővebb felvilágosítást nyújthatna.

Kopraló halom, a labanczok Idejében azok közül elfogottak éhséggel kinoztatásokrol neveztetik.

Kaparás csárda, neveztetik onnan, mert a csárda építésekor az ott levő domba ásatott pincze. -

Arbucz sziksós tó, hagyomány szerint Turthul vezér Arbucz unokájának hagyta ezen helyet és környékét.

Belső csárda, a pusztá belsején építetett, nevezete e szerint állitatott meg.

Sárhalom, nevezetére nincsenek adatok.”

1879-ben Ásatást rendező bizottság alakult Nagykörösön, mely célul tűzte ki bizonyos régészeti emlékek feltárását is, és a bizottság októberi ülésén egyik helyszínként a kocséri Síró halmot ajánlották (Balanyi 1973, 18). Ásatás is megvalósult ekkor a ma már nem azonosítható halmon, de a korabeli híradások szerint nemigen találtak semmit: „A régészeti társulat küldöttei: Dr. Thallóczy Lajos, Dr. Wagner János és Dr. Pulszky Károly a hét folytán határunk különböző helyein a városi hatóság támogatása mellett ásatásokat rendeztek.

Felásták a Szerhalmot, Síró-halmot, Czakó halmot s Pengyomot, melyek a szájhagyomány szerint őseink idejéből fenn maradt ú. n. 'hunhalmok' lettek volna; a melyek azonban épen nem bizonyultak annak, hanem csupán határdombok vagy legfelebb őrhalmok lehettek.” (l.c.)

1911-ben Szabó Kálmán vezetett ásatást Kocsér mellett, de erről se tudunk pontosabbat (Kőhegyi 1974).

1958-ban a Szabadság út 30-34-es házak alapozásakor kerültek elő honfoglalás kori sírok (ArchÉrt 1958, 90). Kisebb terepbejárást a Sárhalom közelében Dinnyés József végzett (RégFüz. I-37), azonban Kocsér település közigazgatási határának (6728 ha) régészeti öröksége főként Balanyai Béla, a nagykőrösi Arany János Múzeum egykori igazgatója által végzett szisztematikus régészeti terepbejárások által ismert. Balanyi Béla rendszeresen járta Kocsér határát, feltérképezve és időnként megásva a régészeti lelőhelyeket és arról különböző híradásokban beszámolt (Balanyi 1977, 1979). Sajnos azonban ezen lelőhelyek közhiteles nyilvántartásba vétele nem történt meg és mára hitelesítésük az azóta elvégzett tereprendezések és művelési ág változások miatt nehézkes, bár indokolt lenne.

Kocsér rendezési tervéhez 2003-ban a Ceglédi Múzeum adatszolgáltatása alapján kerültek jelölésre az ismert régészeti lelőhelyek. Ekkor összesen 9 lelőhelyet jeleztek a tervlapokon, melyek közül néhány egymással átfedésben, illetve bizonytalan kiterjedéssel volt ábrázolt. Így pl. a ❶Középkori falu területén jelölték a ❷Szent István tér egykori pusztatemető (szamata sír) és a ❸Szabadság utca 30-34. honfoglaláskori sírok lelőhelyeit; Külön lelőhelyként ❹Pálffyhalom (szarmata és avar település) és ❹ Sárhalom (őskori és szarmata település) lelőhelyeket, míg kiterjedés nélkül, pontszerűen a ❺ késő avarkori leleteket; illetve részben összevontan a ❻-❸ régészeti lelőhelyeket jelölték (lásd 2. melléklet).

A 2009. évben készült rendezési terv örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészét Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságához benyújtott megkeresés alapján Kalácska Róbert, a Ceglédi Múzeum munkatársa készítette, a lelőhelyekre vonatkozó adatokat a nagykőrösi Arany János Múzeum adattárából és régészeti gyűjteményéből származó információk, valamint a vonatkozó régészeti és helytörténeti irodalom áttekintése alapján állította össze. A 2003. évi adatokkal összehasonlítva új - térképen is jelölt - adatként jelölték 2009-ben a Kocsér, Széchenyi u. 73. lelőhelyet - ismeretlen korú településnyomot, míg a rendezési terv térképlapjaira csak a belterületi és a Pálffy halom környéki lelőhely került fel, ezek is a 2003-ban jelzettnél jóval kisebb kiterjedésben. A 6 azonosított mellett 3

azonosítatlan lelőhelyet sorol fel a tanulmány (ezek csak részben vannak összhangban a 2003. évi adatközléssel).

A Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztálya Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya 2017. augusztus 15-én adatszolgáltatás keretében továbbította a közhiteles nyilvántartásában Kocsér község régészeti lelőhelyeire vonatkozó adatokat, mely szerint 1 darab azonosított régészeti lelőhely ismert Kocsér Jászkarajenővel közös határszélén (központi azonosító 39453; Jászkarajenő - Sárhalom néven nyilvántartva). Látható, hogy a fenti adatközlés nincs összhangban a településrendezési eszközök 2003. és 2009. évi felülvizsgálata során szerepeltetett lelőhelyek listájával (a ceglédi Kossuth Múzeum 2003. évi adatszolgáltatása 9 lelőhelyet, köztük Sárhalom lelőhelyet említi, de a közhiteles nyilvántartásban szereplőnél nagyobb kiterjedésben jelöli azt), illetve Kalácska Róbert által 2009-ben készített örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarészeivel.

A 2009 óta eltelt időszakban egy régészeti tevékenységről tudunk Kocsér határában: a Ferenczy Múzeum Centrum és a Pázmány Péter Tudományegyetem hitelesítő ásatást végzett Kocsér Lászlótanyánál, mely dokumentációt jelen tanulmány céljából rendelkezésünkre bocsájtották. A László-tanya lelőhely nyilvántartásba vételét a Ferenczy Múzeumi Centrum kezdeményezte 2017-ben, az általuk megkült GIS állomány alapján szerepeltetjük a tervlapokon.

Fenti előkészítő adatgyűjtés után jelen Örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarésze készítésekor összegezzük

- az ismert régészeti lelőhelyekre vonatkozó adatokat, kiegészítve a 2018. nyarán végzett terepmunka és az adattári, történeti adatok elemzésének tapasztalataival

A község 2019. évi rendezési tervének tervlapjain a hatástanulmánnyal összhangban kerültek jelölésre a régészeti lelőhelyek, az olyan lelőhelyek esetében, melyek nem szerepelnek a közhiteles nyilvántartásban, kezdeményezzük azok felvételét.

A Kocsér határában ismert régészeti lelőhelyek mindegyike általános - szakmai - védelem alatt áll. A 2018. szeptemberében elvégzett hitelesítő terepbejárás során, amennyiben lehetséges volt, a lelőhelyek állapotát drónfelvételezéssel is dokumentáltuk. A régészeti terepbejárás módszerével a szántóföldi művelés alatt lévő területeken jó eséllyel figyelhetőek meg az egykori települések nyomai. A régészeti terepbejárással adatolt lelőhelyek kiterjedése közelítőleg térképre vihető, így helyrajzi számokkal jelölhető. Az elvégzett terepbejárás és az

irodalmi források nyomán összeállítottunk egy fotódokumentációt (3. melléklet). Gyep- és erdőterületeken a vegetáció akadályozza a régészeti örökség azonosítását, illetve Kocséron nagy beavatkozást jelentett a lelőhelyek állapotába a tereprendezés, melyről pl. a Pálffy halom és a X. dűlőben lévő Kenyér-halom esetében így írt Balanyi Béla: *„A helyszínre érve meglepődtünk: sehol sincs a Pálffyhalom. Nagy kiterjedésű síkot láttunk, helyenkint nagy sárga foltokkal. Nekivágva a simára gyalult és a jól megszántott területnek, reményeinken túli világ tárult a szemünk elé. Már az első lépések után meggyőződünk, hogy ahonnét a gyöngyök és a karkötő előkerült, másnak is lenni kell. Hamu és kormos foltok tűntek föl, melleken tömegesen találtunk edénytöredékeket és állati csontokat. A nagy sárga foltokat is megvizsgálva, egy rakásban vagy egymástól nem messze, jól korongozott, palaszürke, keményre égetett edények darabjait pillantottuk meg. Már a felület vizsgálat is kiderítette, hogy közöttük több összetartozó. Arrébb szórványosan sírmaradványokat láttunk. Ettől nyugatra 200-nál több tűzhely és lakógödör nyomát olvashattuk meg.”* (Balanyi 1979).

Jelen tanulmányban a nyilvántartási adatok és az elvégzett terepbejárás alapján a nyilvántartásba a tanulmány készítésével egyidőben bejelentett lelőhelyekkel) **összességében 10 azonosított régészeti lelőhely ismert Kocsér határában**, miközben pontosítottuk Kocsér 1. Sárhalom lelőhely kiterjedését is.

Kocsér bel- és külterületén ismert lelőhelyek régészeti leírását az 1. számú melléklet tartalmazza, térképi átnézetüket a 2,4, a kapcsolódó képanyagot a 3. melléklet tartalmazza.

II.3. RÉGÉSZETI ÉRDEKŰ TERÜLETEK KOCSÉR KÖZIGAZGATÁSI HATÁRÁBAN

Jogszabályi környezet: A Kötv 7.§ 14. pontja szerint régészeti érdekű területnek, azaz jelenleg nem tényleges, de lehetséges lelőhelynek minősül *minden olyan terület, ahonnan régészeti emlék és leletek előkerülése várható*. Különös tekintettel az egykori vízfolyások, erek és folyók melletti hátakra, valamint olyan területekre, melyek korábbi időszakokban megtelepedésre - stratégiai helyzetüknél fogva is - alkalmasak voltak. A régészeti örökség védelme érdekében ezért minden esetben különös gonddal kell eljárni az építési és művelési ág változási engedélyek kiadásakor, mivel *bármilyen, a föld felszíne alá mélyedő kivitelezési munkával a régészeti örökség elemei pusztulhatnak el*.

Régészeti jelenségek előkerülésével Kocsér határában a terepi adottságok alapján leginkább a természetes vízbázisként szolgáló tavak, kisebb vizes erek mentén lehet számolni (2. melléklet). Kocsérnak területéből a Lamos tó 20-25 holdat, a Mézes és Széktó kevesebbet,

az Árbocz vagy Árbucz tó 53 holdat foglal el, de 26-ot Nagy-Kőröséből is. Mint ahogy azt Balanyi Béla feljegyezte: „*A Bátor tanyák környékén, a Rapi-féle kereszt mögött térségen, és a Sárhalom környékén, kisebb faluhelyeket ismerünk. Ezek az Árbóztó, a Lamostó és a Csizmás tavak szigetein állottak*” (Balanyi 1979).

A változó vízállású területek értékes ásványkincse a helyben képződő réti mészkő, melyből a település középkori temploma is épült. A helybéli kővágásra utal a Köves gerinc helynév Kocsér határában „*nevezete onnan ered, mert kevésbé felhajtvá róla a földet, darázsok találhatók alatta*” (Pesty 1978), ebből a nyersanyagból épült egykor a kocséri középkori templom is.

A Kiskunságban számolni kell azonban olyan anyagok használatával is, melyek alkalmasak lehettek a mész helyettesítésére, bár nyilván ennek inkább csak helyi jelentősége volt: Kocsér Agyagos nevű határ részében „*a benne található fehér agyagot mész helyett szokták használni a Kocsériak*” (Pesty 1978).

Tekintettel arra, hogy számos mesterséges (emberkéz által emelt) halom ma már a tereprendezések miatt nem azonosítható a terepen, a régészeti érdekű területek közé kell sorolni az egykori eldózerolt halmok helyét is, hiszen itt továbbra is kerülhetnek elő régészeti emlékek. Ezekből nem volt kevés, mint a régészeti lelőhelyek kutatástörténeténél utaltunk is rá. Pl. Nagykőrös monográfiájában feljegyezték: „*Csakugyan láthatók is e térségen, kapcsolatban a szomszéd Ludas, Kara, Kocsér pusztai síkságokkal, ma is emberi kézzel hányt halmok, melyekről a történetbuvárok azt állítják, hogy keleti őseink ilyenekkel szokták tábor és tanya helyeiket jelölni, a milyenek különben a város és szomszéd községek határain többfelé is vannak és most közönségesen kunhalmoknak neveztetnek.*” (Galgóczy 1896)

A 19. század végén egész rendszert véltek felfedezni a halmok fekvésében: „*A körösi határban fekvő halmok megvizsgálásával némi világot vetettünk a Kunhalmok kérdésére is. A megvizsgált 12 balom alakja, helyzete és egymáshoz viszonyuk alig hagy fenn kétséget, hogy azok egymással, sőt jó részben a kecskeméti, karai és kocséri határokon át az egész alföldön keresztülvonuló kunbalmokkal okozatos összefüggésben egy őskori véd-örhalomlánczolatot képeztek, a melyeknek csillagsáncz alakú vonalai mögött állottak a földvári és tetétleni telepek.*” (Wágner 1879).

Ugyanígy azonosításra vár az Árbóc-tó közelében a folklórhagyomány szerint egykor létező vár: „*Nevét ez állandó vizű tó az Árbocz pusztától kapta, mely Nagy-Kőrös birtokában van;*) hajdani várának széthányt alapjait ma is Földvárnak hívják, hihetőleg azért, mert falai földből voltak, mint a vezérek korszakában Munkács, Alpár, Csongrád váraké.*”

Kocsér külterületére is kitekintéssel továbbá régészeti érdekűnek kell tekinteni az egykori utak feltételezett teljes nyomvonalát is. Kocsér temploma az 1. katonai felmérés térképlapja alapján utak találkozásánál feküdt az újkorban (3. melléklet). A csomóponti fekvést kihasználva csárda is létesült a templom közelében, ami megalapozta a későbbi településmag kialakulását.

A középkor során, pl. Szentkirály és Mindszent határát leíró 1354. évi oklevél alapján Kocsértól délre haladt a Körösről Alsóalpárra vezető nagy út (Pálóczi-Horváth 1978); illetve aki Szolnok felé haladva hagyta el Nagyköröst, először a Kocsér-Tetétlen-Törtel hármas határhalmánál fekvő Kutyakaparó-csárdához érkezett (a körösi hagyomány szerint Petőfi Sándor itt írta a Kutyakaparó című költeményét).

Mivel a régészeti lelőhelyek kiterjedése általában nem állapítható meg pontosan, ezért az említetteken túlmenően régészeti érdekű területnek számít *a már ismert lelőhelyek közvetlen környéke* is.

II. 4. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK KOCSÉR TERÜLETÉN - TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Kocsér környékén már a földművelés elterjedésének időszakában, a neolitikumban megtelepedhetett az ember, mint azt a környékbeli települések leletei mutatják.

A rézkori nagyállattartó népek emelhatték azokat a halmokat, melyeket később pl. határjelölőként is használtak a tájban. Ezekbe a későbbi korokban is temetkezettek, így a halmok több generáció antropogén hatását viselhetik magukon. Rézkori - korabronzkori telepnyomokat említenek a Gál-halom közelében (Kocsér 7. lh).

A bronzkorban nagyobb népesség élhetett a vidéken, mint azt mutatják a töbrétegyű, intenzív helybenlakást mutató településnyomok (Kocsér 5. lh. - Pálffyhalom).

Az bizonyos, hogy a római korban szarmaták telepedtek meg a vidéken, temetőjük a falu belterületéről és a Pálffy dűlőből ismert.

A népvándorlás korából avar temető részlete került elő Kocsér északnyugati határában, avar település a Pálffy halom közelében.

A 9. század végén a honfoglaló magyarok vették birtokba a vidéket. Honfoglalás körüli temető részletét jegyzik a Szabadság u. 30-34. házak közelében. 2017-ben a László tanyánál kerültek elő honfoglalás kori veretek, ami alapján kis sírszámú temetőt igazolt a hitelesítő feltárás (3. melléklet - Füredi Á. közlése) (Kocsér 2c és 4. lh).

Szabó Kálmán Kocsérről 11. századbéli érméssel meghatározott darálókőleletet közölt (Ozsváth 2003), de ennek pontosabb lelőköörülményeiről nem tudunk.

Kocsér település határában több település volt a középkor során, ezek közül talán a legrégebbi alapítású volt az Árbóc-tó közelében. Egymás közelében két olyan helynév is fennmaradt, amelyek *Arbuz* és *Turtel*, a 13. század végén élt kun főurak személynevéből származtathatók: Kocséron *Árboc* tó található, Törtel község neve pedig megegyezik a középkori *Therthezallas-sal*. A kunok nemzetségi megtelepedési rendszerének ismeretében feltételezhető, hogy Arbuz, Törtel és a Szentkirályon eltemetett kun szállásának szomszédsága a birtokosok vérségi, esetleg feudális kapcsolatát jelenti (Pálóczi-Horváth 1972, 203). *Arbuz* és Köncsög rokonsága révén sejthető, hogy a Csertán nemzetség arisztokráciája központi szerepet vitt a kunok életében a 13. század végén (Pálóczi-Horváth 1974). A névadó személy kun főember Árbóz volt az, aki Törtellel és Kemencével, valamint rokonaikkal 1290. júl. 10-én a Bihar megyei Körösszeg váránál meggyilkolta IV. (Kun) László királyt. Kun László király idejében Árbocz szállása (*Descen-sus Arbucz*) volt, melyről a budai krónika említést tesz. Árboc (Orbolch) település okleveles említése 1360-ból való (Bártfai Szabó 1938).

További középkori települést feltételez a mai Kocsér közigazgatási határában Pálóczi-Horváth András, aki egy 1354. évi határjárásról szóló alapján úgy véli, az ott említett Menyház *possessio* Kocsér területén fekhetett (Pálóczi-Horváth 1976)

Kocsér helyneve talán a török kacsir személynevből keletkezett, a 'szamár-öszvér' jelentésű főnévvel hozható kapcsolatba. Lajos, Mizse, Kara, Törtel településekkel együtt a középkor során jászkunok lakták.

Kocsér első írott említése 1411-ből származik. „*1411-ben a szomszéd ládányi és kocséri jász urak kijárták, hogy Zsigmond király a Ceglédhez tartozó Külsőhegyes és Belsőhegyes pusztákat nekik ajándékozza... A ceglédiek tiltakoztak. A per sokáig húzódott és bonyolódott. A király ugyan eltiltotta a ládányi és kocséri jászokat e két félpusztá használatától, végül is a nagyhatalmú Garai Miklós és János testvére nyerte meg Zsigmond adományaként* (Hídvégi 1994). A budai káptalan 1488. május 22-iki keletű okirata határjárást tartalmaz Felső-Alpár, Szent-Király és Kécske között és e határjáró bizottságban Jósa György kocséri (Kochy névalakban) kúnkapitány is részt vesz (Pálóczy-Horváth 1976).

A következő híradás 1546. évből származik.

A település temetőjében álló gótikus templom maradványai alapján a 15. században már fennállt. Ez egy azok közül a templomok közül, melynek román kori - Árpád-kori - előzményét nem ismerjük. 2000. évi feldolgozása során Tari Edit csupán 23 ilyen templomot azonosított Pest megyében. Kocsér 1546-1559 között népes falu (1546-ban 57, 1562-ben 48. 1590-ben 41 családfőt regisztráltak) (Káldy 1977, 316). Az egri várhoz tartozott jászkun

községek összeírásában szerepel Kocsér község még 1570-ben, 1587-ben Koche alakban (Sugár 1997).

A Duna-Tisza köze településállománya drasztikusan csökkent az 1590-es években és a 1600-as évek elején, a tizenötéves háború idején, amikor Váctól Szegedig elnéptelenedtek a helységek, csupán a kiváltságos hász városok (köztük Nagykőrös) és a védettebb, kedvező földrajzi viszonyokkal rendelkező települések őrizték meg életképességüket. Kocsér (a 16-17. századi forrásadatok Kocsi néven említik) is ebben az időszakban pusztult el, s lakossága elszéledt. Kocsér mint pusztta 1649-ben szerepelt az oklevelekben. Ekkor Vadászy Pál, a füleki lovasok kapitánya (ki 1646-ban füleki alkapitány, 1647-ben kunok kapitánya) nyerte adományul. A jászok és kunok által birtokolt falvaknak 1670. és 1687. évi összeírásában, Kocsér Kecskemét székhez van sorolva Kisszállás, Mizse, Lajos, Szabadszállás, Kisbalázs, Fülöpszállás, Kara, Tatárszentmiklós, Kerekegyháza, Ferencszállás, Törtel, Pálka és Lacháza pusztákkal együtt, melyek mindegyike ekkor lakatlan volt (Horváth 1801). A helység pusztta maradt a török hódoltság után is, 1702-ben a Jászkunság a Német Lovagrend zálogbirtoka lett, Nagykőrös városa 1711-től 1723-ig a Német Lovagrendtől Törtel, Mizse, Lajos. Kara és Kocsér pusztákért 940 forintot fizetett. Ezután Jászapáti 1727-től Kocsér és Kömpöc pusztákat bérelte a Lovagrendtől és az 1745. évi redemptió során Jászapáti váltotta magához. A jászapáti törzshatár váltsága 17.000 Ft volt, s ehhez jöttek a távol, a Duna-Tisza közén fekvő puszták: Kocsér (8000 Ft) és Kömpöc (5000 Ft) (Novák 1999). Ettől kezdve Kocsér Jászapáti külső határává vált, ahová tavasszal lehajtották a jószágot, ősszel pedig visszaterelték, de szállásokat is létesítettek ott, így huzamosan tartózkodtak az apátiak a pusztán (Novák 1995). 1746-ban nagy méneslegelő van Kocséron, ami kapcsán kutak ásásáról is évente intézkedtek, pl. 1750-ben csak a lovas embereknek kell lemenni: „Az *Szilaj Ménesnek való kut csinálására azok mennek Kocsérra, akiknek lovai vannak.*”. A pusztákon az állattartáson kívül még jelentősége volt a szénának és bizonyos itt termesztett növényeknek. „*Kocsérnak is 1/5 része, szántás és kaszálás alá légyen fel osztva. Kocsérnak is ... 4/5 része pedig Barom legeléssel használtatik*” (Novák 1999).

Kocséron a jászapátiak már 1749-ben nyomtatnak: „*Mi illeti Kocséron teendő nyomtatást, senki oda nyomtatni ne mengyen, még Bírák Urak rendelést nem tesznek és a' szerő helyet ki nem mutatytyák.*” (Szabó 1978). Kocsér pusztán a jászapátiak 1784-ben állították fel az első kőkeresztet. 1820-ban 110-en lakják, juhászok, csikósok, gulyások stb. Az újonnan letelepülők részben a Széchenyi téren, részben a középkori templom körül temetkeztek. 1842-ben Jászapáti város Kocsér pusztáján 3000 szarvasmarha. 1219 ló, 7000 juh, és 500 sertés legelt (Kürti 2004). 1850. szept 28-tól változás történt a közigazgatásban: a

korábban jászapáti járáshoz sorolt Kocsér puszta és Kara puszta Pest megyéhez került. 1853-ban azonban ismét a Jászapáti járáshoz tartozik (Bánkiné Molnár 1993, 1995). 1857 körül a település egy részét eladták, ezután a nagykőrösiek birtokába került. Kocsér pusztát is felosztották az 1860-as években, kijelölve a leendő falu számára 200 holdnyi területet. A határban megjelenhettek a tanyák, átalakult a kertség funkciója, felépülhettek ott is a lakóházak, s ezzel megszűnt a mezőváros kétbirtokúsága (Novák 1999). Részben 1863-ban, részben 1873-ban volt itt a tagosítás. 1877-ben alakult nagyközséggé, 1882 óta hetivásár-joga is volt¹.

III.

A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERVBEN ELŐÍRÁNYZOTT VÁLTOZTATÁSOK RÉGÉSZETI VONATKOZÁSAI ÉS ÖRÖKSÉGVÉDELMI JAVASLATTÉTEL

Kocsér település határában az korábbi adatállományok összevetése és a 2018. szeptemberében elvégzett terepbejárás után 10 azonosított lelőhelyről beszélhetünk. Kocsér határában jelenleg nincs kiemelten védett státuszú lelőhely, viszont a temetőben lévő középkori templom romja esetében műemléki és régészeti védelem is érvényesítendő. A település határában számos őskori halom tereprendezés folytán teljesen megsemmisülhetett, a természetvédelmi törvénynek is megfeleltethető ex lege kunhalom csak a település határán - határhalomként - azonosítható (Sárhalom és Határhalom). A módosított 2001. évi LIV. törvény rendelkezései alapján fontos azon lelőhelyek válogatása és egyedi felmérése, melyek mint emberkéz alkotta morfológiai formák ma is terepen tereptárgyként azonosíthatók, ezáltal megfeleltethetők a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (a továbbiakban Tvt.) „kunhalom” és „földvár” definíciójának. Ezek megfelelő felmérése további védelmük érdekében alapvető és sürgető. Kiterjedésük, állapotuk, művelési módjuk, növényzeti borításuk pontos felmérése, esetenként történeti térképek alapján történő elemzése, történeti adatokkal való alátámasztása és a veszélyeztető tényezők kiértékelése alapján a felmérés célja hatékony kezelési javaslatok megfogalmazása lehet.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása

12. § Az ország kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani.

13. § (1) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti.

(2) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyhez védőövezet lehet kijelölni.

(3) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni.

¹ wikipedia - Kocsér címszó

(4) Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír.

14. § (1) A védetté nyilvánítás előkészítését a Hivatal folytatja le, amely évente legalább egyszer javaslatot tesz a nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítására.

(2) A védelem alá vonni tervezett lelőhelyhez és a lelőhely régészeti védőövezetéhez tartozó ingatlanok tulajdonosait és az egyéb érintett személyeket jogszabályban meghatározott módon értesíteni kell.

*

Fel kell hívni a figyelmet a beépítésre nem szánt területek tekintetében is arra, hogy a település területén számos régészeti lelőhely található, melyek pontos kiterjedése nem ismert (lásd régészeti érdekű területekről szóló fejezet).

A régészeti örökség védelme érdekében minden esetben különös gonddal kell eljárni az építési és művelési ág változási engedélyek kiadásakor, mivel *bármilyen, a föld felszíne alá mélyedő kivitelezési munkával a régészeti örökség elemei pusztulhatnak el.*

Régészeti lelet előkerülése esetén a hivatkozott jogszabályok szerint kell eljárni, a munkákat fel kell függeszteni és értesíteni kell az illetékes kormányhivatalt és a területileg illetékes múzeumot, mindemellett nagyon fontosnak tartjuk az örökségtudatos lakossági tájékoztatást.

A hatályos településszerkezeti tervhez képest nem került területfelhasználási módosítás meghatározásra, ezért jelen tanulmány keretében ilyen irányú régészeti – örökségvédelmi vizsgálatok nem végezhetők, így általánosságban összefoglaljuk a vonatkozó szabályozást:

A Kötv. törvény és a 68/2018. (IV. 09.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról 21. § alapján

(1) A nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak a Kötv. és a rendelet alapján, engedéllyel végezhető.

(2) A nyilvántartott régészeti lelőhely állapotromlásának minősül a réteg vagy rétegsor átvágása, a történeti összefüggés megszüntetése, a régészeti leletek eredeti helyükről történő elmozdítása régészeti feltárás nélkül.

(3) A földmunkával járó beruházással el kell kerülni

a) a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet,

b) a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és

c) az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

(4) A lelőhely állapotváltozásával járó régészeti feltárás esetén előnyben kell részesíteni az eredeti rétegsort és történeti összefüggést tartalmazó lelőhelyrész megtartását.

A lelőhelyek a településszerkezeti terveken és a településrendezési tervlapokon feltűntetésre kerültek. A helyi építési szabályzat hivatkozik a régészeti lelőhelyek által érintett

telkek területén történő építésre vonatkozó jogszabályokra.

A Kötv. 11.§-a szerint a régészeti lelőhelyek ex lege védettek, de régészeti érdekű területről is a régészeti örökség elemei csak feltárás keretében mozdíthatók el (Kötv. 19.§ (1). A földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is (a továbbiakban együtt: fejlesztések, beruházások), a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni. A régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el (Kötv. 19.§ 1-2). A régészeti feltárások költségeit általában annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv. 19.§ 3).

A Kötv. 19. § értelmében **a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni.** Ha a lelőhely elkerülése a földmunkával járó beruházás, fejlesztés költségeit aránytalanul megnövelné, vagy a beruházás máshol nem valósítható meg, a beruházással veszélyeztetett régészeti lelőhelyet előzetesen fel kell tární. A Kötv. 19. § (3) értelmében a megelőző feltárás költségei a beruházót terhelik. A törvény értelmében a terveket úgy kell előkészíteni - az örökségvédelem érdekeit figyelembe véve hogy a fejlesztések a régészeti lelőhelyeket lehetőleg elkerüljék, ami az örökségvédelem és a befektető érdekét egyaránt szolgálja.

Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, ill. lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére. A Kötv. 24. § (2) bekezdésében foglaltak értelmében, amennyiben a földmunkák során régészeti emlék, lelet, vagy annak tűnő tárgya kerül elő, a felfedező (a tevékenység felelős vezetője) az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet azonnal abbahagyni, a jegyző útján a hatóságnak (Pest Megyei Kormányhivatal Érdi Járási Hivatal Hatósági Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály 1052 Budapest, Városház u. 7., tel. (1) 485-6969, e-mail: jarasihivatal.erd@pest.gov.hu) azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt, továbbá köteles a tevékenységet szüneteltetni, a helyszín és a lelet őrzéséről - a felelős őrzés szabályai szerint - a feltárássra jogosult intézmény intézkedéséig gondoskodni. A bejelentési kötelezettség elmulasztása a Kötv. 82. § (2) bekezdése, valamint az *örökségvédelmi bírságról* szóló 191/2001. (XI.18.) Korm. rendelet alapján örökségvédelmi bírság kiszabását vonhatja maga után!

A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági ár képzésének szabályait, módját és mértékét jogszabály határozza meg. A hatósági árra vonatkozó szabályokat évente felül kell vizsgálni (Kötv 19.§ 4).

Régészeti feltárás elvégzésére jogosult

- a) a Magyar Nemzeti Múzeum,
- b) a Budapesti Történeti Múzeum,
- c) a megyei hatókörű városi múzeum,
- d) a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező területi múzeum,
- e) a régészet szakon mesterképzés folytatására jogosult felsőoktatási intézmény,
- f) a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete, valamint
- g) a jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv.

A nyilvántartott régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén megelőző régészeti feltárást kell végezni.

A földmunkával járó beruházások előkészítése során előzetes régészeti dokumentáció készíthető, különösen a földterület-kiválasztáshoz és nyomvonal-kijelöléshez. Nem nagyberuházás esetén a beruházó az előzetes régészeti dokumentáció készítésével a feltáráshoz jogosult intézményt bízhatja meg (Kötv 22.§).

*

Olvan, beépítésre szánt terület esetében, melyek területén régészeti lelőhely található, a beruházások földmunkával, közműkiépítéssel járhatnak/járnak, ezért szükséges a régészeti örökség érintettségének vizsgálata.

A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges:

- minden 30 centiméter mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez
- régészeti emlék megóvási, konzerválási munkálataihoz

E lelőhelyek védelmére MEGELŐZŐ FELTÁRÁS javasolt.

A településrendezési terv által közvetlenül nem érintett, de minden földmunkával járó beavatkozást (alapásás, közművesítés stb.) fokozott figyelemmel kell kísérni minden ismert régészeti lelőhelyen. Ezeken a kialakult használat folytatható, de attól a lelőhely nem

károsodhat. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a 2001. évi LXIV. tv. szerint kell eljárni. Kocsér mai belterülete beépítettsége miatt régészetileg pontosabban nem értékelhető, viszont bármilyen földmunka esetén régészeti szakfelügyelet javasolt (nem ismerjük Kocsér 2 és 3. lelőhelyek pontos kiterjedését) (1. melléklet). A régészeti szakfelügyelet részben az ismert lelőhelyek kiterjedésének meghatározására ad lehetőséget, részben konkrétan „leletmentesíti” a beruházási területeket, így elkerülhető kulturális örökségünk megsemmisülése.

A 68/2018. (IV. 09.) Korm. rendelet 37. § (1) alapján **a Nagyberuházással kapcsolatos régészeti feladatellátás esetén** a régészeti feltárás elvégzésére vonatkozó általános követelményeket és a megelőző feltárással kapcsolatos szabályokat a 38–45. §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.

A 68/2018. (IV. 09.) Korm. rendelet 37. § (3) alapján a rendelkezésre álló örökségvédelmi hatástanulmány vagy próbafeltárás nélkül készült előzetes régészeti dokumentáció esetén a hatóság dönt arról, hogy az alkalmas-e az elvégzendő régészeti feladatellátás módjának, valamint idő- és költségvonzatának meghatározására. A hatóság – a 3. § (3) bekezdése szerinti örökségvédelmi szerv (jelenleg VÁRKAPITÁNYSÁG Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt.) véleményének kikérésével, ésszerű határidő kitűzésével – előírja a hiányzó munkarészek pótlását vagy új előzetes régészeti dokumentáció elkészítését.

IV.

KOCSÉR KÖZIGAZGATÁSI HATÁRÁBAN LÉVŐ RÉGÉSZETI LELŐHELYEK MEGÓVÁSA - ÖSSZEFOGLALÁS, AJÁNLÁSOK

Kocsér közigazgatási határán belül 10 azonosított régészeti lelőhelyet ismerünk (részletes leírásuk az 1. mellékletben). Ezek kulturális örökségünk részét képezik, melyek védelme érdekében a terület- és településfejlesztéssel, valamint a terület- és településrendezéssel kapcsolatos beruházások tervezését e védelemmel összhangban kell megoldani. A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

A régészeti lelőhelyek a településszerkezeti terveken és a településrendezési tervlapokon feltüntetésre kerülnek. A helyi építési szabályzat hivatkozik a régészeti lelőhelyek által érintett telkek területén történő építésre vonatkozó jogszabályokra.

A lelőhelyek főbb adatait (*név, helyrajzi szám*) be kell illeszteni a Helyi Építési Szabályzat régészeti örökség védelmével vonatkozó szakaszának megfelelő helyére, illetve fel kell tüntetni a szabályozási terv térképlapjain is.

A jelenlegi területhasználat a külterületi szakaszok esetében viszonylag kis mértékben, de folyamatosan (elsősorban szántás, erdőművelés, szőlőművelés okozta bolygatás), míg belterületen már nagyobb mértékben, de alkalomszerűen (főként építkezések, közműfektetések) veszélyezteti a kulturális örökség ismert és eddig azonosíthatatlan elemeit. A lelőhelyek különböző jellegűek és minőségűek, a tervezett változtatások az érintett örökségi elemek (régészeti lelőhelyek) teljes, vagy részleges pusztulásával járhatnak - ilyen veszély a belterületi lelőhelyek beépítése.

Belterületi részeken a lelőhely tényleges nagyságának vizsgálata a beépítettség miatt nem végezhető el. A lelőhelyek közül jelen tanulmány keretében történeti források és településszerkezeti megfigyelések alapján körvonalazott *Kocsér 2. lh – Belterület, középkori településmag, templom és temető lelőhelyek és a külön felvételezett Kocsér 3. – Széchenyi u. 73. településnyom* az ismétlődő megtelepülés és területhasználat következtében teljesen a mai belterület részei, beépített területek. Az évszázados jelenlét jelentős mértékben beavatkozást jelentett az egymásra rétegződő megtelepedés-nyomok állapotába. Több régészeti jelenség véglegesen elpusztulhatott, pl. a középkori templom körüli temetkezések az újkorban és napjainkban is a rátemetések által sérülnek. A település belterületén kiemelten figyelni kell másodlagosan beépített középkori építőanyag és további középkori régészeti jelenségek előkerülésére is.

A műemléki védettség alatt is álló templom turisztikai vonzerőt jelent, azonban fel kívánjuk hívni a figyelmet arra, hogy a templom temetődombja nagyban sérül a későbbi sírásástól, így ma már nem bizonyítható, hogy esetleg egykor a templomot és temetőt védelmi funkciót is ellátó szabályos kerítés övezhette, illetve kérdés, hogy a középkori templom nem-e egy rézkori halmot használt fel az építkezés alapjaként. Meg kell emlékezni a helyi kőfelhasználásról is, melynek a középkor során a kőben szegény alföldön kereskedelmi értéke volt és speciális falazási technikát igényelt a felhasználása, melyre egyik jó példa a temetőben fennmaradt templomrom. Kíváncsún lenne a bemutatathatóság érdekében a templomrom közvetlen közelében, a terepileg is azonosítható kiemelkedő területén a rátemetkezések elhagyása, így idővel a bemutatathatóságot jobban lehetővé tevő tér alakulhatna ki a rom körül, biztosíthatóvá válna a templom teljes körbejárhatósága - jelölni lehetne az egykori alapfalakat, stb. Természetesen a megvalósulás feltétele az érintett örökségvédelmi hatósági hozzájárulás.

Megállapítható, hogy Kocsér külterületének egy része az erdő- és gyepborítottság miatt terepbejárásokkal viszonylag nehezen adatolható, ezeken a területeken nagyobb arányban kell véletlenszerű lelet-előkerüléssel számolni.

Fontos lenne a korábban történt tereprendezésekkel, ún. buckaelhúzásokkal kapcsolatos adatok felgyűjtése is, hogy vizsgálható legyen ezek régészeti lelőhelyekre gyakorolt hatása.

Általános elvként fogalmazható meg, hogy a régészeti lelőhelyek tényleges horizontális kiterjedése gyakran nem feleltethető meg teljes mértékben a felszíni leletek szóródása által meghatározható területtel. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a felszíni adatok alapján meghatározottnál rendszerint nagyobb kiterjedésű régészeti lelőhelyekkel szükséges számolnunk a munkák során (lásd Régészeti érdekű területekről szóló fejezetet).

Meg kell említenünk azt a körülményt is, hogy az örökségvédelmi hatástanulmányok elkészítéséhez kapcsolódó terepbejárások elsősorban az egykori településekről szolgáltatnak adatokat, a település határából temetkezések csak erózió révén vagy földmunkák során kerülhetnek elő. A település határában a templom körüli temetőn (Kocsér 2a. lh) kívül két szarmata, egy avar kori és két honfoglalás kori temetőről van adatunk (Kocsér 2 b, 2c, 4, 5. lelőhelyek).

Az ismert településnyomok és a környező települések régészeti hagyatéka alapján további korok - kiemelten bronzkori, szarmata, avar kor, középkori - temetkezéseinek előkerülése is várható Kocsér határában. Kíváncsún lenne a számos pontosabban nem azonosítható adat miatt az Árbóc-tó környékének („Árbuz vára”) és az egykori Pálffy-halom

kiemelt régészeti vizsgálata, a terepbejáráson túl esetleg további, roncsolásmentes módszerek bevonásával.

Mivel Kocsér közigazgatási területének egy része a beépítettség és az erdők miatt régészeti terepbejárással nem vizsgálható, felhívjuk a figyelmet arra, hogy a területrendezések során *bárhol kerülhetnek elő eddig nem ismert régészeti lelőhelyek*. Minden beruházás, földmunka alkalmával fokozottan figyelni kell az esetlegesen előkerülő leletekre. Fontosnak tartjuk, hogy a település vezetése kiemelt figyelmet fordítson a régészeti jelenségek, leletek előkerülésére pl. a foghíjtelkek beépítése során, és együttműködjön az illetékes hatóságokkal az örökségvédelem érdekeinek érvényesítésében.

Az **azonosított régészeti lelőhelyek** közül jelenleg a lelőhelyek döntő része intenzív **szántóföldi alatt** áll. A mezőgazdasági területeken a kialakult használat folytatható, amely a szántással, talajjavító, meliorációs tevékenységgel jár együtt, vagy gyepesítés megengedett, de attól a lelőhely nem károsodhat. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a hatályos jogszabályok szerint kell eljárni. **Ezek a területen minden, az eddigi használattól eltérő hasznosításhoz az illetékes járási kormányhivatal előzetes engedélye szükséges, különösen az erdő- gyümölcsös, illetve szőlőtelepítések lehetnek roncsoló hatással a régészeti örökségre.**

Az új építésre kijelölt területeken tervezett beruházások esetében a tereprendezés/közműkiépítés megkezdése előtt előzetes régészeti dokumentáció elkészítése javasolt, nagyberuházásnak minősülő beruházás esetén kötelező, ennek elkészítésére a VÁRKAPITÁNYSÁG Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zrt. jogosult. *A beruházások feltételeként előírt régészeti feltárások költségei a beruházót terhelik.* A munkák megkezdését a **Pest Megyei Kormányhivatal Érdi Járási Hivatal Hatósági Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály 1052 Budapest, Városház u. 7., tel. (1) 485-6969, e-mail: jarasihivatal.erd@pest.gov.hu**. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a végzett tevékenységet fel kell függeszteni, és a Kormányhivatal nyilatkozatát a további teendőről be kell szerezni illetve fel kell venni a kapcsolatot a területileg illetékes múzeummal (**Ferenczy Múzeumi Centrum (2000, Szentendre, Fő tér 2-5.), email: info@muzeumicentrum.hu, telefon: +36 20 779 6657**).

A vázolt temetőben lévő templomromot érintő örökségvédelmi javaslat a település életében turisztikai fejlesztési potenciállal is bír.

A régészeti lelőhelyekre vonatkozó ismeretanyag folyamatosan bővül, ezért is fontos a helyi lakosság örökségtudatos tájékoztatása.

A fenti munkarész a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok, az elvégzett

terepbejárás adatainak kiértékelése alapján és a megismert fejlesztési tervek ismeretében készült. A település közigazgatási területén időközben előkerülő újabb régészeti lelőhelyekről a Miniszterelnökség vezet közhiteles nyilvántartást, ezért minden tervezett beruházás és nagyobb földmunkával járó tevékenység előtt javasolt az érintett területen található vagy feltételezhető régészeti lelőhelyekről tájékozódni. Ezzel elkerülhető a kulturális örökség elemeinek indokolatlan veszélyeztetése.

V.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Galgóczy Károly: Nagykőrös város monográfiája. 1896

Balanyi Béla: A Nagykőrös határában 1879-ben és 1894-ben folytatott ásatásokról. in Ikvai Nándor szerk.: Tanulmányok Pest megye múzeumaiból - Studia Comitatus 2. Szentendre, 1973, pp. 13-35

Balanyi Béla: Óskori településnyomok. Régészeti emlékek Kocséron. Pest Megyei Hírlap - Nagykőrösi Híradó 1977. május 4.

Balanyi Béla: A tanácselnök jelentette be. Szarmata falu kocséron. Pest Megyei Hírlap Nagykőrösi Híradó 1979. május 31. száma

Bánkiné Molnár Erzsébet: A Jászkun Kerület közigazgatása 1849-1860. Bács-Kiskun megye múltjából 12. (Kecskemét, 1993)

Bánkiné Molnár Erzsébet: A Jászkun Kerület igazgatása, 1745–1876 – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 51. (1995)

Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Budapest, 1938

Galgóczy Károly: Nagy-Kőrös város monographiája. Budapest 1896

Hidvégi Lajos: Sírok a határon. Középkori határjelek Cegléd és vidékén. in Novák László szerk.: Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére I. (Studia Comitatus 23. Szentendre, 1994)

Horváth Péter: Commentatio de initiis ac maioribus Jazygum et Cumanorum eorumque Constitutionibus (Értekezés a jászok és kunok eredetéről, valamint azok alkotmányáról.) Irta Horváth Péter ugyanezen jászok és kunok jegyzője, valamint a jászberényi királyi gimnázium igazgatóhelyettese kipróbált írók és hiteles okmányok alapján összeszedve 180-ban. Pesten. in: Bács-Kiskun megye múltjából 6. - Helytörténeti források és szemelvények a XVIII-XIX. századból (Budapest, 1982) Kiskunság száz esztendő szakirodalmában (1731—1839)

Káldy–Nagy Gyula: A budai szandzsák 1559. évi összeírása - Pest Megye Múltjából 3. (Budapest, 1977) .

Kőhegyi Mihály: Szabó Kálmán emlékezete (1886–1963) in: Horváth Attila – Solymos Ede szerk.: Cumania 2. Ethnographia (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1974) pp. 427-456.

Kürti László: A jászok pusztai állattartása a Felső-Kiskunságban a 18-19. században A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 19. (Szolnok, 2004)/ 47. o.

Novák László: Temetkezési helyek és építményeik az Alföldön Cseri Miklós, Füzes Endre (szerk.): Ház és ember, A Szabadtéri Néprajzi Múzeum évkönyve 10. (Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 1995) pp. 165-175

Novák László: Jászapáti településnéprajza a XVIII—XIX. században ... Tisicum - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 11. 1999, pp. 97-101

Ozsváth G.: A régészeti malomleletek feldolgozásának buktatói. Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében 2002. Szeged, 2003

Pálóczi-Horváth András: A felsőszentkirályi kun sírlelet in Horváth Attila – H. Tóth Elvira szerk.: Cumania 1. Archeologia (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1972) pp. 177-204

Pálóczi-Horváth András: A kunok megtelepedése Magyarországon. Archeológiai Értesítő 1974, pp. 244-

Pálóczi-Horváth András: A Lászlófalván 1969–74. évben végzett régészeti ásatások eredményei in Horváth Attila – H. Tóth Elvira szerk.: Cumania 4. Archeologia (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1976) pp. 275-303

Palugyay Imre: Jász-Kún kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása, 1854 <http://vfeke.vfmk.hu/00000109/palugyay43.htm>

Pesty Frigyes: 1978 Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1. Jászkunság. Közzéteszi: Bognár András. Kecskemét– Szolnok

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Bacs_kiskun_megye/pages/Pest_pilis_solt/010_fuggelek_I.htm

Sugár István: Az egri várnak adózó jászsági, nagy- és kiskunsági települések urbaniális összeírása (1587) Tisicum. 10. 1997. pp. 5-12.

Szabó László.: A kiskunsági puszták emléke a mai Jászságban. Horváth Attila – Solymos Ede szerk.: Cumania 5. Ethnographia (Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1978) 307-324

Tari Edit: Árpád-kori falusi templomok Cegléd környékén. Árpáadian age rural churches surroundings of Cegléd. Ceglédi Füzetek 31. Cegléd 1995

Tari Edit: Pest megye középkori templomai. Studia Comitatus 27. 2000 Szentendre
<http://www.muemlekem.hu/muemlek?id=7102#53317>

Wágner János: Hazai tudományos intézetek és leletek. Archaeológiai Értesítő 13, 1879. pp. 362-368

VI.

NYILATKOZAT

A 439/2013. (XI. 20.) Korm. rendelet a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről és a Kormány 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról 84. § 2. pontja alapján a kulturális örökség védelmével kapcsolatos régészeti részsakterületen örökségvédelmi hatástanulmány készítése esetében kulturális szakértői tevékenységet folytathatok, a Miniszterelnökség régészeti szakértői nyilvántartásban szerepelek (nyilvántartási szám 90XZ52 - <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/kulturalis-oroksegvedelemert-es-kiemelt-kulturalis-beruhazasokert-felelos-allamtitkar/regeszeti-es-muemleki-szakertoinei-nyilvantanterasi-szam-90xz52> - nevjegyzek/regeszeti).

Az általam ellenjegyzett örökségvédelmi hatástanulmány az örökségvédelmi jogszabályokkal és a hatósági előírásokkal összhangban készült, a tanulmányban szereplő tervezett megoldásokra vonatkozó javaslatok azoknak mindenben megfelelnek.

Harta, 2019. március 14.

Kustár Rozália
régész - örökségmenedzser
örökségvédelmi szakértő

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

1. MELLÉKLET

ISMERT RÉGÉSZETI LELŐHELYEK KOCSÉR BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN

Sorszám-Tanulmány	Központi azonosító	név	jelenség	megjegyzés
1	39453	Kocsér – Jászkarajenő - Tiszakécske Sárhalom	rézkori? halom, szarmata, Árpád-kori településnyom	módosított kiterjedés
2	új lh	Kocsér – középkori település	középkori település,	
2a	új lh	Kocsér – középkori templom	középkori templom és templom körüli temető,	7077, 7102 műemléki védelem
2b	új lh	Kocsér – Szent István tér	pusztatemető, szarmata sír	
2c	új lh	Kocsér – Szabadság utca 30-34.	honfoglalás kori temető	
3	új lh	Kocsér – Széchenyi u. 73.	ismeretlen település	
4	új lh	Kocsér – Lászlótanya	honfoglalás kori temető	Ferenczy Múzeumi. Centrum hitelesítése
5	új lh	Kocsér – XI. dűlő, Pálffy-halom - X. dűlő Kenyérhalom között	szarmata település és temető középső bronzkori település	eldőzerolták, megsemmisül t
6	új lh	Kocsér – Árboz-tótól DK-re	őskori telep	
7	új lh	Kocsér – Gálhalom dűlő	rézkori - korabronzkor i telep	
8	új lh	Kocsér – Határhalom		KNPI ex lege védett kunhalom
9	új lh	Kocsér – XII. dűlő	későavar leletek	
10	új lh	Kocsér – Árboz-tó DNY, Rapi kereszt	szarmata település	

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ
2. MELLÉKLET
RÉGÉSZETI LELŐHELYEK KOCSÉR BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN
TÉRKÉPDOKUMENTÁCIÓ

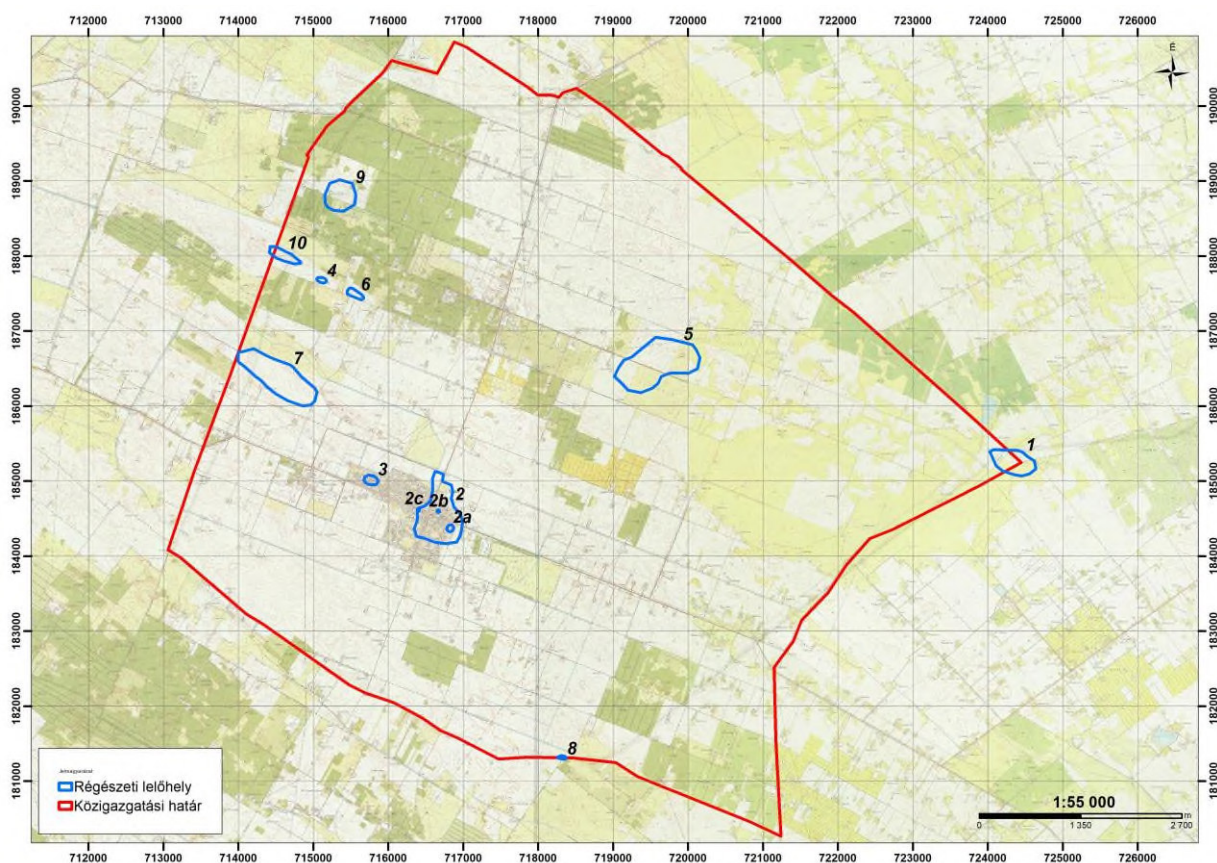
1. Ismert régészeti lelőhelyek Kocsér közigazgatási területén 2003-ban

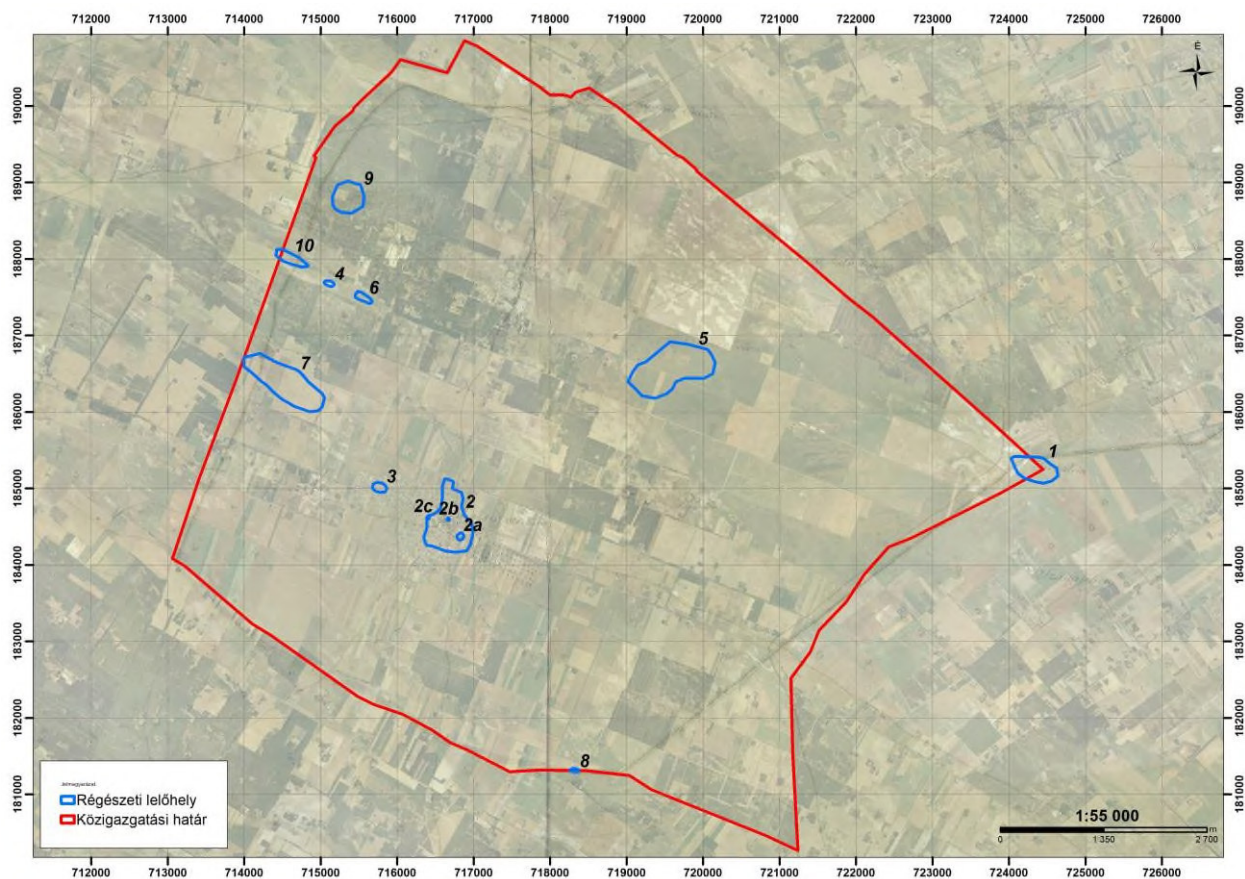
2003. évi terv 2010. évi módosításakor jelölt lelőhelykiterjedések Kalácska Róbert 2009. évi régészeti munkarésze alapján

2. Ismert régészeti lelőhelyek Kocsér közigazgatási területén 2019-ben - EOV térképlapon;

3. Ismert régészeti lelőhelyek Kocsér közigazgatási területén; Google Earth űrfelvételre vetítve

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

3. MELLÉKLET

RÉGÉSZETI LELOŐHELYEK KOCSÉR BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN

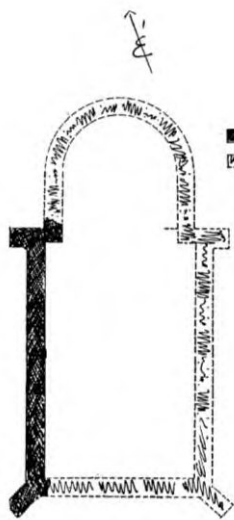
KÉP- ÉS FOTÓDOKUMENTÁCIÓ

KNPI adatszolgáltatása alapján ex lege védett emberkéz alkotta tájképi elemek a határhányások Kocsér határában: Kocsér - Határhalom

... és a Kocsér-Jászkarajenő-Tiszakécske hármashatáron lévő Sárhalom

Kocsér - temető, templomrom. Balanyi Béla felmérése. közli: Tari 2000, 59. kép és a templomrom az I. katonai felmérés térképlapján utak találkozásánál

A középkori templom nyugati, még álló fala és az egykori templomdomb (halom) pereme

A helyi nyersanyag: a réti mészkő, másnéven darázskő és a mész helyett is használt agyag a középkori templom álló falán

Kocsér - László tanyán 2017-ben végzett leletmentés és az előkerült honfoglalás kori leletanyag (forrás: Ferenczy Múzeum - Füredi Á.)

Kocsér - Pálffy halom és környéke. Előtérben az elhordott halom helye és errodált homokfelszínek (Oroszi Zoltán drónfelvétele)

Elegyengetett felszínek a XI. és XII. dűlőben a Pálffy halom közelében
(Oroszi Zoltán drónfelvétele)

Gyepvel és erdővel fedett területek Kocsér külterületén, a belterülettől északra (X-XII. dűlők)...

a belterület jelölésével (Oroszi Zoltán drónfelvétele)

Dr. Balanyi Béla

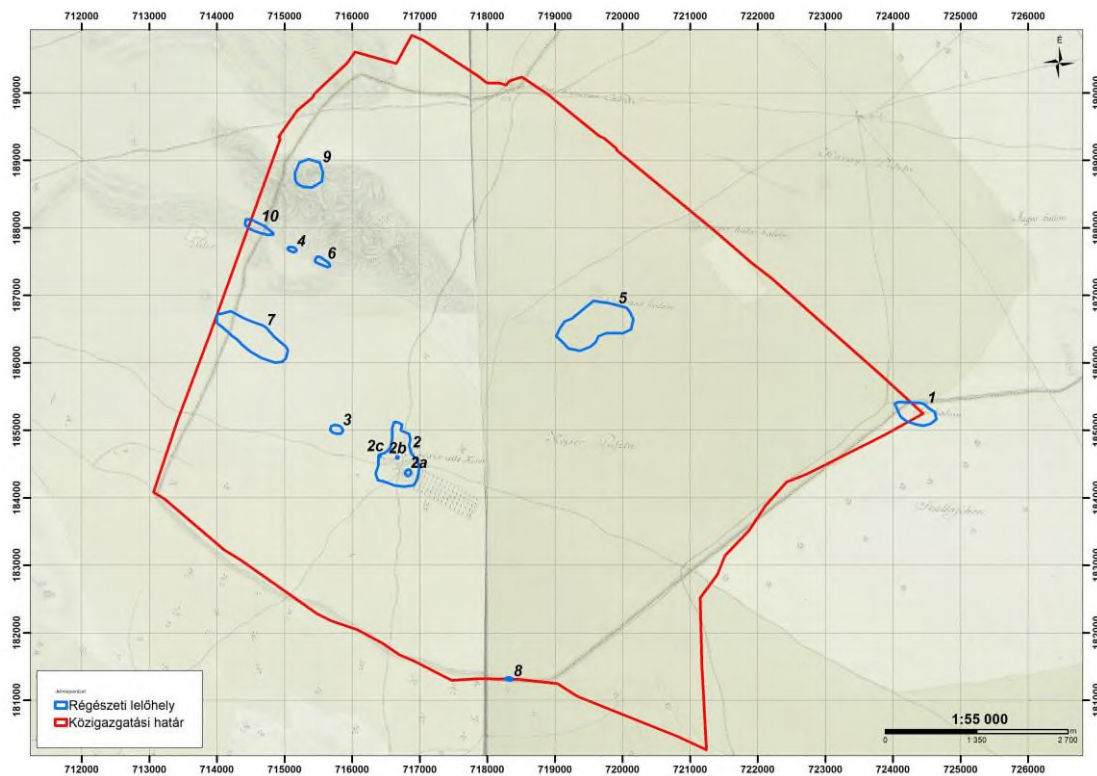
Dr. Balanyi Béla

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

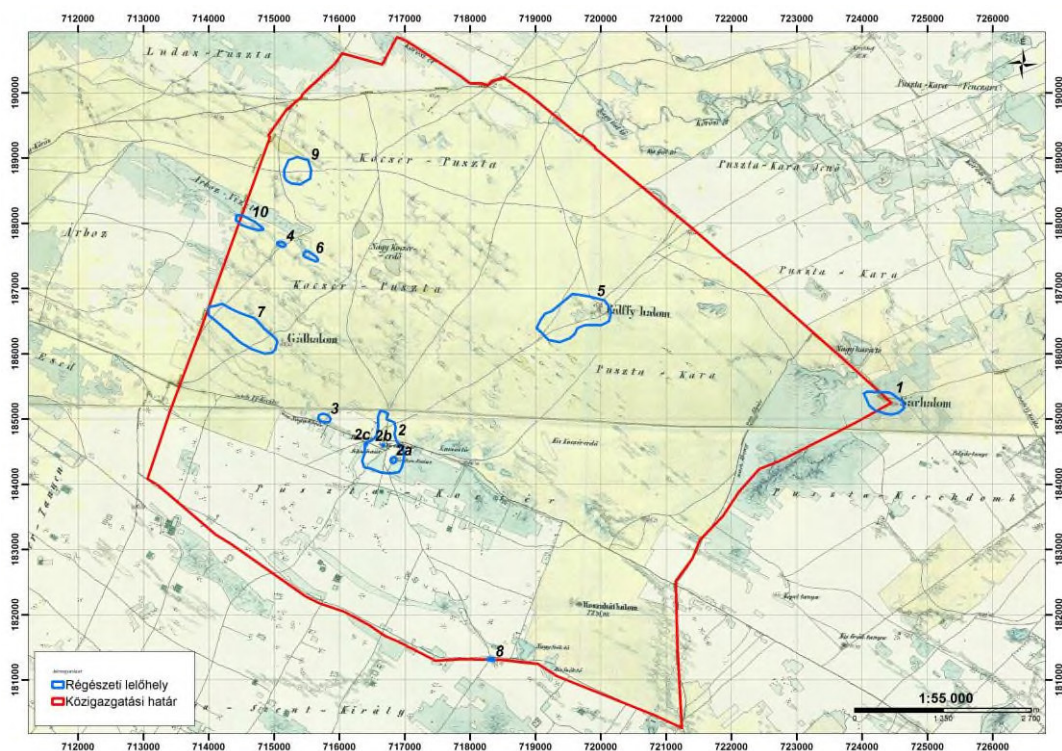
4. MELLÉKLET

RÉGÉSZETI ÉRDEKŰ TERÜLETEK KOCSÉR BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN - ARCHÍV TÉRKÉPEK

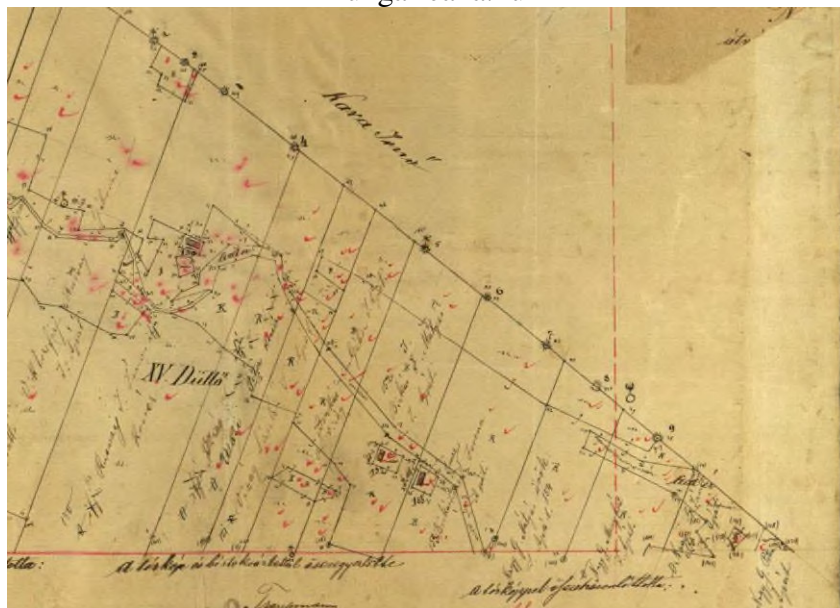
1. Ismert régészeti lelőhelyek Kocsér közigazgatási területén az I. katonai felmérés térképlapján

2. Ismert régészeti lelőhelyek Kocsér közigazgatási területén a II. katonai felmérés térképlapján

3. Kocsér és Jászkarajenő közötti határhányások jelölése az 1880. évi kataszteri térképen. forrás: hungaricana.hu

4. Kocsér 5. lh. - Pálffy halom jelölése az 1880. évi kataszteri térképen. forrás: hungaricana.hu és mapire.eu

